

Yetenek Hiyerarşisi: Üstün Yetenek Türlerinin Toplumsal Değerleri Üzerine Bir Araştırma

Talent Hierarchy: A Research Study on the Social Value of Talent Types

Şule Demirel¹ & Uğur Sak²

Öz

Bazı üstün zeka kuramcılarının göre üstün zeka veya üstün yetenek toplumsal icatlardır. Bu düşünce sistemi ile paralel fikirleri olan Tannenbaum (1983), toplumsal değerlerini göz önünde bulundurarak üstün yetenek türlerini ender yetenek, artık yetenek, hisseli yetenek ve tuhaf yetenek olmak üzere dört kategoride sınıflamıştır. Bu çalışmada Tannenbaum'un üstün yetenek sınıflandırması temel alınarak örnek yetenek türleri belirlenmiş ve bu türlerin toplumsal değerleri araştırılmıştır. Araştırmada çeşitli yetenek türlerini yansıtan altmış maddeden oluşan bir ölçek 601 kişiye uygulanmıştır. Katılımcılar ölçekte yer alan yetenek türlerinin önemlerini puanlamışlardır. Araştırmada şu sonuçlara varılmıştır: Katılımcılar ender yeteneklere diğer yeteneklerin tamamından daha fazla değer vermişler, artık yeteneklere hisseli yeteneklerden ve tuhaf yeteneklerden daha fazla değer vermişler, hisseli yeteneklere ise tuhaf yeteneklerden daha fazla değer vermişlerdir. Sonuçlar, yetenek türlerinin psikososyolojik bir hiyerarşi içinde sınıflandırılabilirliğini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: üstün zekâ, üstün yetenek sınıflandırması, toplumsal değer

Abstract

According to some theorists, giftedness is a social construction. This research study was grounded on the psychosocial classification of talents proposed by Tannenbaum (1983), according to whom talents can be classified as scarcity, surplus, quota and anomalous talents based on their societal values. According to this classification, the social value of a talent determines its place in a talent hierarchy. In this study, the importance of talent types and the validity of the classification were investigated among Turkish lay people. A scale consisting of 60 different types of talents was administered to 601 people. Paired samples t-test analysis showed that scarcity talents had more value than the others, surplus talents had more value than quota and anomalous talents and quota talents had more value than anomalous talents. Furthermore, females attached more value to scarcity and surplus talents than did males. Findings clearly show that people attach different levels of importance to different talent types and talents can be classified in a hierarchy based on their social values.

Key Words: giftedness, talent classification, social value

Summary

Purpose and significance: The purpose of this research study was to investigate social values of talent types that were identified based on the psychosocial classification.

¹MS, Research assistant, Anadolu University

²Corresponding author, Assoc., Prof., Director, Gifted Education Division, Anadolu University, Faculty of Education, Eskisehir, Turkey; usak@anadolu.edu.tr

cation of talents proposed by Tannenbaum (1983). According to this model talents can be classified based on their social values into scarcity talents that preserve and prolong life, surplus talents that elevate sensibilities and sensitivities, quota talents that provide goods and services and anomalous talents that provide enjoyment. The societal value of a talent contributes to the degree to which parents in particular and governments and educational institutions in general make investment in the nurturance of this talent.

Method: A likert-type questionnaire consisting of 60 different types of talents was developed based on the Tannenbaum Model. Talents were identified through reviewing inventions books, expert opinions and the Guinness Records. The questionnaire included 15 talent types for each class of the Tannenbaum Model. Each talent type was scored from 1 to 4 (1 = above-average; 2 = high; 3 = very high; 4= extraordinarily high) based on its value as perceived by the participants. The questionnaire was administered to 601 people (female = %36.4; male = 63.6) in a major city in the middle part of Turkey. Two criteria were used for participation in the study: Volunteer participation and being over 18-years old. Their age ranged from 18 to 72 with a mean of 27.14 and standard deviation of 10.83. Their educational status also ranged from elementary school and high school graduates (%38) to university students and university graduates (%62). The scale was given to all participants face to face, taking 15 minutes for each participant. Paired-samples t-test was used to compare mean scores of the talent categories and independent-samples t-test was used to test gender differences.

Results: Results showed that scarcity talents were rated as the highest ($M = 3.06$; $SD = .57$) followed by surplus talents ($M = 2.69$; $SD = .61$), quota talents ($M = 1.96$; $SD = .62$), and anomalous talents ($M = 1.90$; $SD = .59$). The differences between the means were found to be significant ($p < .00$ for all). The highest rating was given to the item "the person who leads the independence war of a country" ($M = 3.49$; $SD = .77$); followed by "the person who discovers electricity" and "the person who finds the cure for cancer." The lowest rating was given to the item the person who makes the best saddles" ($M = 1.68$; $SD = .97$). Furthermore, female participants scored the scarcity talents and the surplus talents higher than male participants did. The differences were statistically significant ($p < .00$). Effect sizes were found to be low to medium ($d = .39$ and $.48$ respectively). Similar gender differences were not observed in quota and anomalous talents.

Discussion and Conclusions: Research findings imply a hierarchy among talent types with scarcity talents being at the top followed by surplus talents, quota tal-

ents and then anomalous talents. Findings also show that talent types related to scientific explorations and inventions, such as “the founder of cure for cancer” and “inventor of genetic cloning,” are attached much more societal value than all other types of talents. What is more interesting is the finding that the item “the leader of the independence war of a country” in the scarcity talents was rated by the participants as the highest talent among sixty talent types, and the item “a commander who successfully overcomes terrorism” was rated the highest among the quota talents. These findings apparently show that talents have societal roots, because Turkey had an independence war in the last century and has experienced terrorism for the last thirty years. Why females attach more value to scarcity and surplus talents than males also is an intriguing finding that needs further explorations.

Giriş

Üstün zekâ veya üstün yetenek ne kadar bilimsel olgular ise bir o kadar da sosyolojik kökenleri vardır. Bu tezi, üstün zekâ kuramlarının çıkış noktaları ya da diğer bir ifadeyle üstün zekâ kuramlarının oluşum aşamaları desteklemektedir (Sak, 2011). Çünkü üstün zekâ kuramlarının bir kısmı, hatta çoğu da denebilir, insanların zihinlerinde zekâ ve zekâyâ ilişkin zihinsel kapasiteler ile ilgili olarak oluşturdukları düşünce, inanç ve değerleri yansıtırlar. Bir kuramcının üstün zekâ kuramını oluşturmasındaki çıkış noktası kişisel deneyimleri ve kişisel iknalarıdır. Bu durum, örneğin Gagne'nin Ayrımsal Üstün Zekâ ve Üstün Yetenek (2003) modelinde ve Renzulli'nin Üçlü Halka Kuramı (1978)'nda açıkça görülmektedir.

Üstün zekâ ve üstün yetenek gibi kavramların tanımları toplumdan topluma, kültürden kültüre, hatta zamandan zamana farklılıklar gösterirler (Sak, 2008, 2011). İnsanların yaşantıları ve deneyimleri sonucu zihinlerinde oluşturdukları üstün zekâ yargılarının incelenmesi üstün zekânın psikososyolojik olarak daha doğru algılanmasına yardımcı olabilir. Gerçekte bu yargılar birtakım inanç sistemleri olup bireyin yaşantısıyla her gün daha da farklılaşabilmektedir. Sosyolojik boyutu ağır basan ve genel olarak kişisel deneyimlere dayanan üstün zekâ kuramları kimi araştırmacılar tarafından (Sternberg ve Davidson, 1986; Sternberg ve Zhang, 1995) örtülü kuramlar olarak da adlandırılmışlardır çünkü bu kuramların doğrulukları bilimsel ölçütlerle kanıtlanmamıştır.

Örtülü Üstün Zekâ Kuramları

Üstün zekâ alanındaki örtülü kuramlar arasında Sternberg ve Zhang (1995, 1998)'in ortaya atmış oldukları Beşgen Kuram dikkatleri çeken ilk kuramlardan

biridir. Beşgen Kuram'a göre, bir bireyi üstün zekâlı olarak kabul edebilmek için söz konusu bireyin enderlik, olağanüstülük, kanıt, üretkenlik ve değer olmak üzere beş ölçütü karşılması gereklidir. Olağanüstülük ölçütü, bireyin zihinsel işlemlerle ilgili bir ya da daha fazla alanda akranlarına göre çok daha iyi olmasını ifade eder. Bireyin sahip olduğu yetenek düzeyinin akran gruplarının ortalama yetenek düzeyi ile karşılaştırıldığında çok ender olması üstün zekânın enderlik ölçütüdür. Çok sık rastlanılan zeka düzeyi üstün zeka kabul edilemez. Üretkenlik ölçütüne göre bireyin üstün zekâlı kabul edilebilmesi için üstün zekâ gösterdiği alanın üretkenliğe açık olması gereklidir. Kanıt ölçütüne göre, zihinsel olarak çok üstün, ileri düzeyde üretken ve üst düzeydeki yeteneği akran grupları ile karşılaştırıldığında çok nadir olan bir kişi hâlâ üstün zekâlı olarak kabul görmeyebilir. Yani kişi üstünlük, enderlik ve üretkenlik ölçütlerini mükemmel olarak karşılamış olsa da, üstün zekâlı kabul edilmesi için üstünlüğünü ve üretkenliğini kanıtlanması da gerekmektedir. Diğer bir ölçüt olan değer ölçütüne göre ise üstün zekâ toplumsal bir etiket olması nedeniyle bireyin üstün zekâlı olarak kabul edilebilmesi için sahip olduğu üstün yeteneğe içinde yaşadığı toplumun değer vermesi gereklidir.

Tannenbaum (1986) ise üstün zekâ ile ilgili beş faktörden oluşan bir model öne sürmüştür. O'na göre bir çocuğun gerçekten üstün zekâlı olabilmesi için bir arada olması gereken beş faktör vardır. Bunlar genel yetenek, özel yetenek, zihinsel olmayan faktörler, çevresel faktörler ve şans faktörüdür. Bu faktörlerin her biri, üstün zekâyı oluşturabilmek için kendi başlarına yeterli değil ama gereklidir. Bu nedenle dört faktörün bir araya gelmeleri beşincisi olmadan bir şey ifade etmemektedir. Tannenbaum, genel yeteneği genel zekâ olarak tanımlamıştır. Özel yetenek matematik, sanat ve dil gibi alanlara ilişkin özel beceriler kümesidir. Üstün zekânın oluşumu için ego kontrolü, göreve adanmışlık, azim, başarılı olma arzusu gibi zihinsel olmayan faktörler de gereklidir. Çevresel faktörler, yeteneğin ortaya çıkması için önemlidir. Çevrenin iki yönlü etkisi vardır. Çevre, yeteneği geliştirebilir de köreltebilir de. Yeteneklerin açığa çıkmalarında doğru zamanda doğru yerde olmak ta önemlidir. Şans faktörü, başarıya ulaşmayı kolaylaştıran bir faktördür.

Üstün zekâyâ ilişkin bir diğer örtülü kuram Renzulli (1978)'nin ileri sürdüğü Üçlü Halka Kuramı'dır. Renzulli, normalüstü genel veya özel yetenek, motivasyon ve yaratıcılık bileşenlerinin kesişiminin üstün zekâyı oluşturduğunu ortaya atmıştır. Diğer bir deyişle, üstün zekânın oluşabilmesi için her üç bileşen de gereklidir.

Her ne kadar örtülü üstün zeka kuramları çok sayıda olsalar da, burada son olarak Cohn'un kuramı ele alınacaktır. Cohn (1981)'a göre üstün zeka zihinsel, sanatsal, sosyal ve henüz belirlenmemiş diğer alanlar olmak üzere dört alanda görülebilir.

Zihinsel alan sözel, sayısal, uzamsal ve henüz belirlenmemiş diğer spesifik yetenekleri; sanatsal alan sanat dallarında sergilenen çeşitli görsel, işitsel ve diğer spesifik yetenekleri; sosyal alan ise empati, liderlik ve diğer spesifik yetenekleri içermektedir. Cohn, üstün yetenekli bireyin sözü geçen üç alan dışında gösterebileceği özel becerileri kapsayan diğer alanlardaki yetenekleri kesin çizgilerle ayırıp ifade etmemiştir.

Toplumsal Örtülü Üstün Zeka Kuramları

Örtülü üstün zeka kuramları, bilim insanları dışında toplumun genelinde de göze çarpmaktadır. Ancak bunlar daha çok birtakım inanç sistemleri olarak görülebilmektedirler (Örn. Phillipson ve McCann, 2007). Örneğin Finlandiya’da bu konuda bir araştırma yapılmıştır (Raty ve Snellman, 1995). Çalışmada üstün zekâlı bireylerin özelliklerinden yola çıkılarak toplumun zekâ ile ilgili yargıları incelenmiştir. Araştırma katılımcılarından çevrelerindeki zeki bireyleri göz önüne alarak üstün zekâlı bireylerin sahip oldukları özellikleri ve çocukların üstün zekâlı olarak kabul edilebilmeleri için ne tür özellikleri taşımaları gerektiğini belirtmeleri istenmiştir. Bulgular Finlandiya toplumunun üstün zekâlı kişileri tasvir ederken işbirliği yapabilen, problem çözme ve sosyal iletişim becerilerine sahip kişilere işaret etmişlerdir. Çocukların üstün zekâlı kabul edilebilmeleri için de bu tür özellikleri taşımaları gerektiğini vurgulamışlardır. Bu özellikler arasında problem çözme becerisi, okul başarısı, işbirlikçi sosyal öğrenme, kültürlülük ve canlılık/ataklık özelliklerini ön plana çıkarmışlardır. Kısacası, araştırma bulguları incelendiğinde üstün zekâ kavramları arasında problem çözme becerisinin ve sosyal becerinin Finlandiya toplumunda önemli yer tuttıkları söylenebilir.

Finlandiya’daki araştırmaya benzer bir araştırma Zimbabve’nin Shona kültüründe yapılmıştır. Bu araştırmada da katılımcılara üstün zekâ hakkında açık uçlu sorular sorularak üstün zekâyı ne tür bileşenlerin oluşturduğunu belirtmeleri istenmiştir (Ngara ve Parath, 2004). Katılımcılar; başarı, problem çözme, yaratıcılık ve kişiler arası iletişim becerisinin üstün zekâ için önemli kriterler olduklarını belirtmişlerdir.

Kore halkının üstün zekâ ölçütlerinin araştırıldığı bir araştırmada katılımcılara bir davranış listesi verilmiş ve bu davranışları 1 ile 9 puan arasında puanlamaları istenmiştir (Lim, Plucker ve Im, 2002). Araştırma bulguları, Korelilerin sosyal yeterlik ve sosyal sorumluluk becerilerini üstün zekâ için önemli özellikler olarak gördüklerini ortaya koymuştur.

Sak (2007)'ın Türk kültüründeki üstün zekâ figürleri üzerine yapmış olduğu doküman analizlerinde ve retrospektif araştırmasında Keloğlan ve Nasrettin Hoca gibi kişilikler öne çıkmıştır. Bu çalışmada, pratik problem çözümü ve mantıksal düşünme Türk kültüründe üstün zekânın en önemli göstergeleri olarak bulunmuştur.

Yukarıdaki incelemelerde de görüldüğü üzere üstün zeka konusunda örtülü kuramlar her ne kadar kültürel farklılıklar gösterebilir de problem çözme gibi bazı beceriler üzerinde uzlaştıkları da fark edilmektedir. Ancak Konfüçyüs ve Budist öğretilerinden etkilenmiş olan doğu toplumlarının sosyal becerilere ve kişilerarası ilişkilere daha fazla değer verirlerken aydınlanma felsefesinden etkisi altında kalan batı toplumlarının ise daha çok eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerilerini önemsedikleri görülmektedir. Kısacası toplumsal yaşantılar bireylerin üstün zekaya bakış açılarını da etkileyebilmektedirler.

Tannenbaum'un Üstün Yetenek Türlerini Psikososyal Sınıflaması

Örtülü kuramların genel ilkeleri dikkate alındığında üstün zeka veya üstün yetenek çeşitli şekillerde sınıflandırılabilir. Böyle bir sınıflandırma, Tannenbaum (1983) tarafından yapılmıştır. Söz konusu sınıflandırma bu çalışmanın da kuramsal temelini oluşturmuştur. Tannenbaum üstün yetenek türlerini ender yetenekler, artık yetenekler, hisseli yetenekler ve tuhaf yetenekler olmak üzere dört sınıfa ayırmıştır. Bu sınıflamanın temelinde toplumsal ihtiyaçlar ve değerler yatmaktadır. Toplumsal ihtiyaçlar doğal olarak çok çeşitlilik gösterirler. Bu ihtiyaçların bazıları diğerlerine göre daha fazla toplumsal öncelik ve değer taşırlar (Sak, 2011). İşte bu ihtiyaç hiyerarşisi Tannenbaum'un üstün yetenek türlerini psikososyal olarak sınıflandırmasının çıkış fikri olmuştur.

Yeteneklerin toplumsal değerleri toplumun mesleklere veya yeteneklere olan ihtiyaç düzeyine göre değişkenlik gösterirler. Diğer bir deyişle, üstün yetenek hiyerarşisini toplumsal değerler belirler. Bu noktadan çıkışla, toplumun bazı olağanüstü yeteneklere olağanüstü değer verdiği bazı sıradışı yeteneklere ise neredeyse hiç değer vermediği görülür. Ancak toplumun az değer verdiği bir yetenek türü fazla değer verdiği bir yetenek türünden psikolojik olarak daha karmaşık, bilişsel olarak daha üst düzey olabilir (Sak, 2011). Yani yeteneğin bilişsel veya psikolojik olarak daha üst düzey olması toplum nezdinde bu yeteneğin değerini artırmayı garanti etmemektedir.

Ender yeteneklerin ayırt edici iki özelliği vardır (Sak, 2011). Birincisi çok kısıtlı sayıda olmaları; diğeri ise toplumun en önemli gereksinimlerini karşılamalarıdır.

Einstein, Edison, Fleming ve Right kardeşler gibi dehalar bu tür yeteneklere sahip kişilerdir. İnsanlık bu yeteneklere yaşamsal derecede ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle insanlığın fiziksel varoluşunun kısmen de olsa bu yeteneklerin varlığına bağlı olduğu söylenebilir.

Tannenbaum'un sınıflamasında ikinci grubu artık yetenekler oluştururlar. Bu tür yeteneklere sahip bireyler olağanüstü yaratımlarıyla insanların duygu ve duyarlılıklarını sanat, edebiyat, müzik ve felsefe gibi alanlarda artıran şahıslardır. Bunlara Picasso, Mozart, Kant ve Nietzsche örnek olarak verilebilir. Bu tür yeteneklere sahip bireyler de insanlık tarafından istisna olarak değerlendirilirler. Ancak bu dehalar medeniyetin kalitesini son derece artırdıkları ve toplumu kültürel olarak daha da zenginleştirdikleri halde ender yetenekli dehalar kadar toplum tarafından değer görmezler. Çünkü insanlığın fiziksel devamlılığı kültürel zenginliğinden hep daha önemli olmuştur.

Sınıflamanın üçüncü grubunu oluşturan hisseli yetenekler, daha çok kamu hizmetlerini veren üstün ve özel yeteneklerdir. Örneğin doktorlar, avukatlar ve öğretmenler bu kategoriye girerler. Ancak bu tür yeteneklere sahip bireylerin bazıları zamanla gösterdikleri başarıları nedeniyle yukarıya doğru yükseliş yaparak artık yetenek veya ender yetenek grubuna geçebilirler (Sak, 2011).

Sınıflamadaki dördüncü grubu toplumun eğlence, gülme ve magazin gibi ihtiyaçlarını karşılayan yetenekler ile zamanla değerini yitirmiş yetenekler oluştururlar. Guinness Rekorlar Kitabı'ndaki yetenekler, çok karmaşık matematik hesaplamaları yapabilme ve çok hızlı okuma gibi yetenekler tuhaf yeteneklere örnek olarak verilebilir. Eskiden var olup ta son yıllarda rastlanmayan yetenekler de tuhaf yetenek türüne girerler. Bu yetenek türüne nalbant ve semerci örnek olarak verilebilir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Tannenbaum (1983)'un psikososyal sınıflamasını temel alarak belirlenen çeşitli yetenek türlerinin toplumsal değerlerini Türk Toplumunda araştırmak amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki araştırma sorunları araştırılmıştır:

1. Katılımcıların ender yetenekler ile artık yeteneklere verdikleri değerlerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
2. Katılımcıların artık yetenekler ile hisseli yeteneklere verdikleri değerlerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

3. Katılımcıların hisseli yetenekler ile tuhaf yeteneklere verdikleri değerlerin ortalamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?
4. Katılımcıların yetenek türlerine verdikleri değerler cinsiyete göre fark göstermekte midir?

Yöntem

Örnekleme

Araştırma grubunu Eskişehir ili sınırları içinde ikamet eden 601 katılımcı oluşturmuştur. Araştırma örnekleme seçkisiz olmayan örnekleme yöntemlerinden uygun örnekleme yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılımda gönüllülük ve en az 18 yaşında olma ölçüt olarak alınmıştır. Katılımcıların % 63,6'sı erkek, % 36,4'ü ise bayan; yaşları en düşük 18, en fazla 72, ortalaması 27.14 ve standart sapması 10.83; eğitim düzeyleri ise ilkokul mezunundan doktora mezununa kadar değişkenlik göstermiştir. Katılımcıların % 62'si üniversite öğrencisi veya mezunu, % 38'i ilköğretim veya ortaöğretim mezunudur. Katılımcıların meslek grupları da çok çeşitlilik göstermiştir. En büyük grubu % 32.9 ile öğrenciler, % 20.6 ile serbest meslek sahipleri, % 15 ile işçiler, % 7,5 ile öğretmenler, % 4,8 ile mühendisler, % 19,2'sini ise diğer meslek grupları oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Tannenbaum'un üstün yetenek türlerini psikososyal sınıflama modeli (1983) temel alınarak araştırmacılar tarafından 60 maddeden oluşan Yetenek Hiyerarşisi Ölçeği geliştirilmiştir. Ölçekte her bir psikososyal sınıfı temsil eden 15 yetenek türü yer almıştır (Tablo 1). Her bir yetenek sınıfına ilişkin yetenek örneklerini belirlemek amacıyla alan uzmanlarıyla görüşülmüş; bilim-sanat kitapları, meslek tanıtım kitapları, dehaler, buluşlar ve üstün başarılar üzerine yazılmış kitaplar ve makaleler ve Guinness Rekorlar Kitabı incelenmiştir. Birinci sınıfı oluşturan ender yetenek türleri daha çok bilimsel buluşlar, dehaler ve üstün başarılar üzerine yazılmış basılı yayımlar taranarak ve uzmanlar ile görüşülerek belirlenmiştir. Kanseri hastalığına çare bulan kişi, genetik kopyalamayı bulan kişi ve telefonu icat eden kişi ender yeteneklere örnek oluşturan maddelerden bazılarıdır. İkinci sınıfı oluşturan artık yetenek türleri bilim ve sanat, tarih ve meslek tanıtım kitapları taranarak ve uzmanlar ile görüşülerek saptanmıştır. Demokratik yönetim şeklini ortaya atan kişi, dünyaca en beğenilen şiirleri yazan şair ve bir sanat akımını başlatan sanatçı, artık yeteneklere örnek oluşturan maddelerdendir. Üçüncü sınıfı oluşturan hisseli yetenek türleri meslek tanıtım kitapları incelenerek ve uzmanlar ile görüşülerek seçilmiştir. Sağlam ve estetik binalar inşa eden mühendis, mesleğinde başarılı bir

avukat, kusursuz tercüme yapabilen tercüman, hisseli yeteneklere örnek oluşturan maddelerden bazılarıdır. Dördüncü sınıfı oluşturan tuhaf yetenek türleri ise Tannenbaum'un sınıflamasında yer aldığı gibi Guinness Rekorlar Kitabı ve güncelliğini yitiren meslekler ve yetenekler temel alınarak belirlenmiştir. Dünyanın en hızlı koşan kişilerinden biri, dünyanın en dayanıklı nallarını yapan nalbant ve okuduğu kitapların çoğunu ezberleyebilen kişi maddeleri tuhaf yeteneklere örnek oluşturan maddelerdir.

Belirlenen bu yetenek örneklerinin tamamı bir araya getirilerek bir yetenek havuzu oluşturulmuştur. Daha sonra her bir yetenek türünün Tannenbaum'un sınıflamasına girip giremeyeceği araştırmacılar tarafından incelenmiş, her bir sınıf için en iyi temsil gösterdiği düşünülen 15'er yetenek türü üzerinde uzlaşa sağlanarak ölçeğe dâhil edilmiştir. Daha sonra bu yetenekler rastgele dağıtılarak ölçek formatına uydurulmuştur. Ölçek bu haliyle otuz dört üniversite öğrencisine pilot olarak uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda ölçekten bir madde çıkartılıp yerine yeni bir madde eklenmiş ve üç madde yeniden düzenlenmiştir.

Ölçekte, likert-türü puanlama sistemi kullanılmıştır. Buna göre dört derece yer almıştır. Katılımcılardan muhteşem yetenek olduğunu düşündükleri örneğe 4, çok üstün yetenek olduğunu düşündükleri örneğe 3, üstün yetenek olduğunu düşündükleri örneğe 2 ve sadece bir yetenek olduğunu düşündükleri örneğe ise 1 puan vermeleri istenmiştir. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek üzere 601 katılımcıdan elde edilen veriler kullanılmış, altmış madde üzerinde güvenilirlik analizi yapılmıştır. Cronbach's alpha değeri .95 olarak saptanmıştır.

Veri Analizi

Verilerin çözümlenmesinde, üç karşılaştırma yapılmıştır. Ender yetenek grubu artık yetenek grubu ile artık yetenek grubu hisseli yetenek grubu ile hisseli yetenek grubu tuhaf yetenek grubu ile karşılaştırılmıştır. Yetenek türlerinin ortalama değerleri arasındaki farkları test etmek amacıyla eşleştirilmiş t testi, cinsiyet farklarını test etmek amacıyla da eşleştirilmiş t-testi kullanılmıştır. Analizlerde her yetenek türünün aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları ayrıca ele alınmıştır.

Bulgular

Her bir yeteneğin ve yetenek grubunun ortalama puanları ve bu puanların standart sapmaları tablo 1'de verilmiştir. Devam eden kısımlarda ise yetenek türleri-

nin birbirleri ile karşılaştırılmaları ve cinsiyete göre farkları üzerine elde edilen bulgular verilmiştir.

Tablo 1. Yetenek Sınıfları, Yetenek Türleri ve Yeteneklere Verilen Puanların Dağılımı

Yetenek Türleri	Ortalama	Standart Sapma
Ender Yetenekler		
1. Bir ülkenin bağımsızlık savaşına liderlik eden kişi	3,49	,77
2. Elektriği bulan kişi	3,43	,74
3. Kanser hastalığına çare bulan kişi	3,40	,78
4. AIDS hastalığına çözüm bulan kişi	3,24	,85
5. Genetik kopyalamayı bulan kişi	3,18	,97
6. Uçağı icat eden kişi	3,16	,89
7. Organ nakli yöntemini geliştiren kişi	3,08	,91
8. Telefonu icat eden kişi	3,04	,95
9. Otomobili icat eden kişi	3,00	,90
10. İnterneti icat eden kişi	2,96	,95
11. Televizyonu icat eden kişi	2,86	,97
12. Yazı sistemini icat eden kişi	2,84	1,02
13. Tüp bebek yöntemini geliştiren kişi	2,79	95
14. Ateşi bulan kişi	2,73	1,10
15. Fotoğraf makinesini icat eden kişi	2,69	,93
Ortalama	3,064	,57
Artık Yetenekler		
1. Cumhuriyet yönetim biçimini bulan kişi	3,08	1,06
2. Yeni bir çağın açılmasına neden olan düşünce akımını başlatan kişi	2,93	,96
3. Demokrasiyi bulan kişi	2,46	1,04
4. Yeni bir sanat dalı bulan kişi	2,39	1,06
5. Dünyaca en beğenilen şiirleri yazan şairlerden biri	2,33	,95
6. Sanatta devrim yaratan bir sanat akımını başlatan sanatçı	2,28	1,06
7. Dünyaca en beğenilen resimleri yapan ressamlardan biri	2,27	,96
8. Dünyaca en beğenilen besteleri yapan bestekârlardan biri	2,24	,96
9. Yeni bir müzik türü geliştiren kişi	2,13	1,02
10. Dünyaca en beğenilen filmleri yapan film yönetmenlerden biri	2,09	,90
11. Dünyaca en beğenilen heykelleri yapan heykeltıraşlardan biri	2,09	,90
12. Dünyaca en beğenilen romanları yazan yazarlardan biri	2,04	,86
13. Dünyanın en beğenilen oyunlarını sergileyen komedyenlerinden biri	1,98	,94
14. Dünyaca en beğenilen dans gösterilerini sergileyen balerinlerden biri	1,86	,91
15. Dünyaca en beğenilen opera gösterilerini sergileyen opera sanatçılarından biri	1,80	,83
Ortalama	2,69	,61
Hisseli Yetenekler		
1. Terörle mücadelede başarılı olan komutan	2,63	1,09
2. Öğrencilerine en iyi şekilde eğitim veren öğretmen	2,21	1,08
3. Sağlam ve estetik binalar inşa eden mühendis	2,11	,96

4. Kusursuz tercüme yapabilen tercüman	2,10	,95
5. Mesleğinde başarılı bir doktor	2,08	1,01
6. Bilgisayar sorunlarını başarıyla çözen bilgisayar programcısı	2,05	,95
7. Bireysel sorunların çözümünde ustalık gösteren psikolog	2,04	,97
8. Şirketini başarıyla yöneten ekonomist	2,00	,91
9. Konuklarından her sorunun cevabını almayı başaran televizyon programcısı	1,86	,93
10. Her türlü isteğe göre ayakkabı imal edebilen ayakkabıcı	1,80	,94
11. Her türlü kilimi ve halıyı dokuyabilen dokumacı	1,76	,86
12. Mesleğinde başarılı bir avukat	1,75	,90
13. Her türlü isteğe göre mobilya yapabilen marangoz	1,71	,89
14. Ürünlerini başarıyla pazarlayabilen satış temsilcisi	1,70	,86
15. Her türlü isteğe göre kıyafet dikebilen terzi	1,68	,84
Ortalama	1,96	,62

Tuhaf Yetenekler

1. Okuduğu kitapların çoğunu ezberleyebilen kişi	2,40	1,02
2. Dünyadaki en derin deniz altı dalışlarından birini yapan kişi	2,03	,95
3. Dünyanın en hızlı koşan kişilerinden biri	1,98	,97
4. Havada asılı bir ip üzerinde en uzun süre yürüyebilen kişi	1,96	,97
5. Tersinden konuşabilen kişi	1,93	1,04
6. Dünyadaki en yüksek dağ tırmanışlarından birini yapan kişi	1,91	,89
7. Dünyanın en hızlı yüzen kişilerinden biri	1,90	,88
8. Dünyanın en hızlı okuyan kişilerinden biri	1,87	,90
9. Dünyanın en hızlı klavye ve daktilo kullanabilen kişilerinden biri	1,85	,87
10. Dünyanın en hızlı gitar çalabilen kişilerinden biri	1,84	,95
11. Dünyanın en uzun atlayabilen kişilerinden biri	1,83	,87
12. Dünyada otomobili en hızlı kullanan kişilerden biri	1,81	,95
13. Dünyanın en sağlam ve kullanışlı kılıçlarını yapan demirci	1,81	,84
14. Dünyanın en dayanıklı nallarını yapan nalbant	1,75	,90
15. Dünyanın en sağlam ve rahat semerlerini yapan semerci	1,68	,95
Ortalama	1,90	,59

Ender Yetenek Türlerinin ve Artık Yetenek Türlerinin Karşılaştırılması

Katılımcıların ender yeteneklere ve artık yeteneklere ilişkin verdikleri puanların ortalamaları ve bu puanlara ilişkin yapılan t testi analizleri Tablo 2’de verilmiştir. Ender yeteneğe ilişkin puan ortalamasının (3,064), artık yeteneğe ilişkin puan ortalamasından (2,69) daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yapılan t testi analizi, ender yetenek ve artık yetenek türleri arasındaki ortalama puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur ($p < .05$). Ender yetenekler ile artık yeteneklere verilen puanlar arasında ortaya çıkan farkın etki değerinin de ($d = 1,33$) oldukça büyük olduğu görülmektedir.

Artık Yetenek ve Hisseli Yetenek Türlerinin Karşılaştırılması

Artık ve hisseli yeteneklere ilişkin puanların ortalamaları ve bu puanlara ilişkin t testi analizleri Tablo 2’de verilmiştir. Artık yeteneğe ilişkin puan ortalaması (2,69), hisseli yeteneğe ilişkin puan ortalamasından (1,96) daha yüksektir. Yapılan t testi analizi, artık yetenek ve hisseli yetenek türleri arasındaki ortalama puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur ($p<.05$). Artık yetenekler ile hisseli yeteneklere verilen puanlar arasında ortaya çıkan farkın etki değerinin ($d=0,48$) orta düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Yetenek Sınıflarına Verilen Puanlar ve t-testi Sonuçları

Yetenek Türleri	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Ortalamalar Arası Fark	t Değeri	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi	Etki Büyüklüğü
Ender yetenek	3,06	,57					
Artık yetenek	2,69	,61	,37	31,08	600	.00	1,33
Artık yetenek	2,69	,61	,70	12,58	600	.00	0,48
Hisseli Yetenek	1,97	,62					
Hisseli Yetenek	1,96	,62	,06	3,16	600	.00	0,10
Tuhaf Yetenek	1,90	,59					

Hisseli Yetenek ve Tuhaf Yetenek Türlerinin Karşılaştırılması

Katılımcıların hisseli ve tuhaf yeteneklere ilişkin verdikleri puanların ortalamaları ve t testi analizleri Tablo 2’de verilmiştir. Hisseli yeteneğe ilişkin puan ortalamasının (1,96), tuhaf yetenek puan ortalamasından (1,90) daha yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan t testi analizi, hisseli yetenek ve tuhaf yetenek türleri arasındaki ortalama puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur ($p<.05$). Ancak hisseli yetenekler ile tuhaf yeteneklere verilen puanlar arasında ortaya çıkan farkın etki değerinin ($d=0,10$) küçük olduğu saptanmıştır.

Cinsiyete Göre Karşılaştırmalar

Yetenek kategorileri arasında cinsiyete göre karşılaştırmalar yapmak amacıyla, katılımcıların yetenek türlerine verdikleri puanların aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları cinsiyete göre hesaplanmış, ortalamalar arasındaki fark bağımsız örneklem t testi ile sınanmıştır. T testi analizleri Tablo 3’te verilmiştir.

Ender yeteneğe ilişkin kadın katılımcıların verdikleri puanların ortalaması (3.20), erkek katılımcıların verdikleri puanların ortalamasından (2,98) yüksek bulunmuştur. Yapılan t testi analizi, kadın katılımcıların ender yeteneklere verdikleri puanların ortalaması ve erkek katılımcıların ender yeteneklere verdikleri puanların ortalaması arasındaki puan farkının istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur ($p<.05$). Kadınlar erkeklere göre ender yetenekleri daha değerli bulmuşlardır. Ancak farkın etki değeri düşüktür ($d= 0,39$).

Artık yeteneğe ilişkin kadın katılımcıların verdikleri puanların ortalaması (2,45), erkek katılımcıların verdikleri puanların ortalamasından (2,16) yüksektir. Kadın katılımcıların artık yeteneklere verdikleri puanların ortalaması ile erkek katılımcıların artık yeteneklere verdikleri puanların ortalaması arasındaki puan farkı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p<.05$). Kadınlar erkeklere göre artık yetenekleri daha değerli bulmuşlardır. Ancak cinsiyetlere göre etki değeri orta düzeye yakın olmakla birlikte düşüktür ($d: 0,48$). Diğer kategorilerin karşılaştırılmalarında cinsiyete göre anlamlı bir fark gözlenmemiştir.

Tablo 3. Yetenek Türlerine Verilen Puanların Cinsiyete Göre Dağılımı ve t-testi Sonuçları

Yetenek Türü	Cinsiyet	Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Ort. Arası Fark	t Değeri	Serbestlik Derecesi	Anlamlılık Düzeyi	Etki Büyüklüğü
Ender Yetenek	Kadın	3,20	8,6	,22	4,657	599	.00	0,39
Artık Yetenek	Erkek	2,98	8,3					
Artık Yetenek	Kadın	2,45	8,99	,29	5,705	599	.00	0,48
Hisseli Yetenek	Erkek	2,16	9,06					
Hisseli Yetenek	Kadın	1,97	9,13	,01	0,278	599	.71	0,02
Tuhaf Yetenek	Erkek	1,96	9,51					
Tuhaf Yetenek	Kadın	1,92	8,26	,02	0,405	599	.68	0,03
Tuhaf Yetenek	Erkek	1,90	9,37					

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırma bulguları çeşitli yetenek türlerinin toplumsal değerlerinin, toplumun ihtiyaç hiyerarşisine ve geçmiş deneyimlerine göre değişkenlik gösterebileceğini ortaya koymuştur. Öte yandan araştırmada Tannenbaum'un psikososyal yetenek sınıflamasını destekleyen bilimsel kanıtlar da elde edilmiştir.

Kimi kuramlara ve araştırmacılara göre insanlığa fayda sağlamayan yetenekler toplum nezdinde yeterince değer görmezler (Tannenbaum, 1983; Sak, 2011; Sternberg ve Zhang, 1995). Bu nedenle bu tür yeteneklerin üstün yetenek olarak değer-

lendirilmeleri toplumbilimi açısından bir anlam ifade etmez. Çünkü üstün yetenek sosyal bir etikettir. Bu araştırmanın bulguları toplumun, temel ihtiyaçlarını bir hiyerarşi düzeninde temel alarak yetenek türlerini sınıflandırdığını ortaya koymuştur. Şöyle ki, fiziksel varoluşun insanlığın birincil ihtiyacı olduğu konusunda çoğu kişi hemfikirdir. Bu düşünceye paralel olarak, araştırma katılımcıları ölçekte ender yetenek kategorisinde yer alan “bir ülkenin bağımsızlık savaşına liderlik eden kişi” maddesine ve hisseli yetenek kategorisinde yer alan “terörle mücadelede başarılı olan bir komutan” maddesine en yüksek puanları vermişlerdir. Bu bulgular, toplumda bir yetenek hiyerarşisinin olabileceğini ve bunun bağlamsallıkla da ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma katılımcılarının Türk olması ve Türkiye’nin yakın geçmişte bir bağımsızlık mücadelesi vermiş olması ve yıllardır terörle mücadele etmesi bu tür bir bulgunun ortaya çıkmasında etkin rol oynamış olabilir. Araştırma sonuçları, benzer tarihsel deneyimleri olan toplumlarda da benzer bulgular elde edilebilir mi merakı uyandırmaktadır.

Her ne kadar benzer araştırma tasarımı kullanılmamış olsa da, üstün yeteneğin toplumsal değerleri üzerine yapılan diğer araştırmalarda da ender yetenek türlerine daha fazla değer verildiği gözlenmiştir. Örneğin Zimbabve’de Shona kültürüne ait bireyler ile üstün zekânın göstergeleri üzerine yapılan araştırmada başarı, problem çözme, yaratıcılık ve kişilerarası ilişkiler üstün zekânın önemli göstergeleri olarak bulunmuştur (Ngara ve Parath, 2004). Benzer bir araştırma Finlandiya’da da yapılmıştır (Raty ve Snellman, 1995). Bu araştırmada da buluş ve icat yeteneklerinin toplumsal olarak daha fazla değer gördükleri saptanmıştır.

Araştırmada kadınlar ender yeteneklere ve artık yeteneklere erkeklerden daha fazla değer vermişlerdir. Bilimsel çalışmaların tarihine bakıldığında, genellikle erkeklerin bilimle daha çok ilgilendikleri görülmektedir. Kadınların ender yeteneklere daha fazla değer vermelerinin nedeni, bilimsel çalışmalara duydukları hayranlık ve imrenme olabilir mi? Pek tabii ki bu konuda araştırılabilecek birçok hipotez üretilebilir. Kadınların artık yeteneklere erkeklerden daha fazla değer vermeleri ise kültürel gelişime daha duyarlı olmaları şeklinde yorumlanabilir mi? Ancak araştırma sonuçları bu nedeni tam olarak destekleyecek nitelikte değildir.

Bu araştırmanın uygulanması Türkiye’nin belirli bir bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Bu nedenle araştırma bulgularının genellenebilirliği bir tartışma konusudur. Çünkü Türkiye coğrafyası sosyodemografik olarak çok farklılıklar göstermektedir. Türk toplumunun üstün yeteneğe ilişkin değerlerini keşfetmek amacıyla Türkiye’nin

farklı bölgelerinde katılımcılardan veri toplanarak daha geniş kapsamlı araştırmaların yapılması daha genellenebilir bulgular ortaya koyacaktır. Ayrıca bireylerin yetenek türlerini değerlendirme ölçütlerini daha iyi ortaya koyabilmek için, bireylerin yetenek türlerini değerlendirirken neleri dikkate aldıklarını belirleyecek yeni araştırmalar yapılmalıdır. Yapılacak bu araştırmaların açık uçlu soruları kapsamaları, örtülü kuramların daha iyi belirlenebilmelerini sağlayabileceği söylenebilir.

Kaynaklar

- Cohn, S. J. (1981). What is giftedness? A multidimensional approach. In A. H. Kramer (Ed.), *Gifted children: Challenging their potential*. (pp. 33-45). New York: Trillium Press.
- Gagne, F. (2003). Transforming gifts into talents: The DMGT as a developmental theory. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (3rd ed, pp. 60-74). Boston: Allyn and Bacon.
- Lim, W., Plucker, J., & Im, K. (2002). We are more alike than we think we are: Implicit theories of intelligence with a Korean sample. *Intelligence*, 20, 185-208.
- Ngara C., & Parath, M. (2004). Culture of Zimbabwe's views of giftedness. *High Ability Studies*, 15, 190-209.
- Phillipson, S. N., & McCann, M. (2007), *Conceptions of giftedness: Socio-cultural perspectives*. London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Raty, H., & Snellman, L. (1995). Conceptions of intelligence as social representations. *European Journal of Psychology of Education*, 3, 273-287
- Renzulli, J. S. (1978). What makes giftedness? Reexamining a definition. *Phi Delta Kappan*, 60, 180-184.
- Sak, U. (2007). Giftedness and the Turkish culture. In S. N. Phillipson & M. McCann (Eds), *Conceptions of giftedness: Socio-cultural perspectives* (pp.283-310). London: Lawrence Erlbaum Associates.
- Sak, U. (2008). *Zekâ ve zekâ kuramları*. G. Can'da (Ed.), *Psikoloji ve eğitim psikolojisi* (63-88). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sak, U. (2011). *Üstün zekalılar: Özellikleri, tanılanmaları, eğitimleri*. Ankara: Maya Akademi.
- Sternberg, R. J., & Zhang, L. (1995). What do we mean by giftedness? A pentagonal implicit theory. *Gifted Child Quarterly*, 39(2), 88-94.
- Sternberg, R. J., & Zhang, L. (1998). The pentagonal implicit theory of giftedness revisited: a cross-validation in Hong Kong. *Roeper Review*, 2, 149-153.
- Sternberg, R. J., & Davidson, J. E. (1986). *Conceptions of giftedness*. New York: Cambridge University Press.
- Tannenbaum, J. A. (1983). *Gifted children psychological and educational perspectives*. USA: New York.

Tannenbaum, J. A. (1986). Giftedness: A psychosocial approach. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds), *Conceptions of giftedness* (pp. 21-52). New York: Cambridge University Press review.